

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ט תשע"ב
חספר 378

ניתן ליישב את השוני בין החלקים הראשונים באופן הבא: בשעה שעוסקים במהללים העליונים כל אחד מהם חשוב לעצמו ובעל מדרגה ודעה לעצמו (כדעת הרמב"ם בהלכות יסודי התורה ג, n-). לכן מיוחדת מילת הלילול נפרדת לכל גורם וגורם וגם מונים אותם מהנכבד יותר אל הפחות, כי הם חשובים ומהללים כל אחד באופן נפרד. הנימוק להילולם מוסבר בחוסר בחירתם: הם מוכרחים ונדחפים מתוך תוכם להלל את ה'. לעומת זאת בחלק השני, האדם הוא המהלל בשם כל התחתונים, ועל כן נקטו הלילול אחד עבור כולם, וגם פתחו בפחות וסיימו בנכבד, כי זה מתואר על ידי האדם מלמטה למעלה בסדר עולה. כאשר מגיעים לאדם המהלל בעצמו שוב פותחים בסדר מהעליון לפחות, כשם שבחלק הראשון נקטו כך העליונים העצמאיים. האדם בוחר מרצונו להביע את שבחו של ה' וגדולתו. הוא יכול היה לכבוש נטייה ורצון זה, אך בחר לחשוף אותה. על כן הנימוק להילול שונה בהתאם: "כי נשגב שמו לבדו": האדם בוחר להביע את המלאות שהוא חש וחווה בתוך תוכו (על פי ספר הארת התפילה של הרב אורי וייסבלום, חיפה תשנ"ח).

החלק השלישי במזמור הוא מפתיע, כיוון שבניגוד לרוח האוניברסלית הכוללת שנשבה בתחילתו, הרי שבסופו מופיעה הדגשת מעלתם של ישראל באופן פרטי.

ניתן לבאר זאת ולקשור את הדברים בכמה אופנים:

רבי עזריה פייגו בספרו "בינה לעיתים" מבאר את החלק השלישי כשבחו של הקב"ה המתפאר בבניו בכל מצב, גם כאשר ישראל במצב עלוב ומדולדל. בניגוד לדרכו של בשר ודם שעושה חשבון אם משתלם וכדאי להישאר בקרבת חברו הבזוי, ה' נאמן לבריתו עם בני ישראל ולאחבתו אותם. לאור דבריו, הסיום של המזמור עוסק במהלול עצמו, כהמשך למזמור העוסק במהללים המגוונים.

המלבי"ם מבאר את החלק השלישי הייחודי של עם ישראל כנאמר על ידי הגויים, השייכים לחלק השני במזמור: חסידי אומות העולם יאמרו בעצמם שאין כישראל הקרובים לה'. על פי זה ניתן לומר שהחלק השלישי הוא שיא הנובע ומתבקש מתוך החלק השני במזמור.

ר' חיים מוולוז'ין בספרו "נפש החיים" (שער ב, פרק יד) רואה גם את החלק הראשון של המזמור מכוון לעם ישראל:

היינו שתהא תשוקת נפשו בבוראו יתברך כאילו אינו בעל גוף אלא כאחד מצבא מרום [...] וכל הרגשותיו יהיו בענייני הנפש לקשרה בשורשה בשמים, וזהו הללו את ה' מן השמים. ולדבריו, יוצא שנושא החלק השלישי לא חריג ולא מתמיה.

אכן, המזמור מעלה על נס את העובדה המדהימה שכל המציאות מהללת את ה' כל רגע, בנגלה ובנסתר, מי בעליונים ומי בתחתונים, מי במילים (במרומים) ומי בעצם קיומו עלי אדמות (בתחתונים), אך בפסגת המהללים עומד עם ישראל ומהלל את ה' הן במלל הן בעצם קיומו ובעצם הופעת כחותיו.

הרב טל אלואי

מרצה בהתמחות לתושב"ע

מזמור קמח בתהלים – הללויה הללו את ד' מן השמים עם ישראל מוביל את שירת החיים של ההווה כולה

המזמור הוא האמצעי מבין חמשת מזמורי ההללויה (הנפתחים ומסתיימים במילה הללויה) החותמים את ספר תהלים, ומובאים מיד לאחר מזמור קמח (תהלה לדוד). שלד זה של ששת המזמורים הוא עמוד השדרה של פסוקי דזמרה (שבתפילת שחרית), ומסביבו נוספו עוד מזמורים ופסוקים המביעים את גדולת הבורא, השגחתו וחסדו, ואת הכרת הטוב שלנו כלפיו.

הראב"ע כותב בתחילת פירושו למזמור: "זה המזמור נכבד מאוד ויש בו סודות עמוקים". ננסה להתחקות אחר הדברים. מעמדו המרכזי של המזמור נתקבע כל כך בתודעת הדורות, בין היתר משום שוא מזמור בעל מעמד חשוב אף מבחינה הלכתית. המקור לאמירת פסוקי דזמרה מובא במסכת שבת (ק"ח, ב) בשם ר' יוסי: "יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום". רש"י (שם) נקט שהמדובר הוא באמירת מזמור קנ ("הללויה הללו אל בקודשיו") ובמזמור קמח ("הללויה הללו את ה' מן השמים") שבו אנו עוסקים, שרק שני מזמורים אלו פותחים בלשון הלילול כפול (הללויה הללו), ומכאן גם חשיבותם ההלכתית. הדבר אף עוגן בדברי השולחן ערוך (אורח חיים, סימן נב) שפוסק שמי שאחר לתפילה ועליו להזדרז על מנת להדביק את הקצב של יתר הציבור, ידלג על מזמורים בפסוקי דזמרה למעט "אשרי", מזמור קנ ומזמורו – קמח.

מעיון במזמור מופלא זה יובן ויתברר שמעמדו מוצדק ומתבקש. ניתן לחלק את המזמור לשלושה חלקים:

1. (א-ו) ההלל של העליונים;
2. (ז-יג) ההלל של התחתונים;
3. (יד) חתימה: מעלתם של ישראל.

החלק הראשון מונה את המהללים מן הנכבד אל הפחות שבהם: שמים, מרומים, מלאכיו, צבאיו, שמש וירח, כוכבי אור, שמי השמים, המים שמעל לשמים. הנימוק המובא במזמור להילולם הוא: "כי הוא ציוה ונבראו".

לעומת זאת, החלק השני מונה את המהללים מן הפחות אל הנכבד ביותר, וכאשר מפרט את הנכבד ביותר (המין האנושי) פותח בבכיר ומסיים בזוטר: ארץ, תנינים, תהומות, אש וברד שלג וקיטור, רוח, הרים וגבעות, עצי פרי וסרק, חיה ובהמה, רמש וציפור כנף, מלכי ארץ, לאומים, שרים ושופטי ארץ, בחורים, בתולות, זקנים ונערים.

הנימוק המובא במזמור להילולם הוא שונה ואחר מהנימוק הקודם: "כי נשגב שמו לבדו".

הבדל נוסף בין החלקים במזמור הוא העובדה שבחלק הראשון יש מילת הלילול מיוחדת לכל פרט או קבוצה המהללת, לדוגמה: "הללוהו כל מלאכיו, הללוהו כל צבאיו", ולעומת זאת בחלק השני יש מילת הלילול אחת המופיעה בפתחת הרשימה של כל הפרטים המהללים: "הללו את ה' מן הארץ, תנינים וכל תהומות. אש וברד...".

פרשת וישב

מלמעלה, והכול מחושב ומתוכנן אצל הקב"ה. לפי הגדרת הרמב"ן: "הגזרה אמת והחריצות שקר". פירוש הדבר: אדם יכול לעמול ולעבוד בחריצות רבה ולתכנן תכניות, אך בסופו של דבר חריצותו היא להבל וריק אם לא נגזר על ידי ה' יתברך.

לכאורה זה מייאש שהרי משתמע מכאן שאין משמעות להשתדלות ולמעשים שלנו, אך אין הדבר כך. אנו נדרשים גם להתאמץ ולעסוק בהשתדלות.

ב"מכתב מאלהיו" של הרב אליהו דסלר, א, ביטחון והשתדלות, עמ' 188 מובא בשם רב זונדל מסלנט זצ"ל:

הלא צריכים לעסוק בהשתדלות, רק מפני שאין אנו ראויים לניסים גלויים. ועל כן אנו מחויבים לעשות באופן אשר ההשפעה היורדת אלינו יהיה אפשר לתלות באיזה סיבה, (והרוצה לטעות שהוא דרך הטבע – יבוא ויטעה). אם כן, בזה נגמר השיעור, אם על ידי ההשתדלות, אף היותר קטנה, יהיה מקום לטועה לתלות בסיבה הטבעית.

בהמשך מסביר הרב דסלר שמידת ההשתדלות היא לפי דרגת האדם ולפי דרגת האמונה שלו.

עם זאת, אם נביט לעומק העניין נראה שהביטחון והאמונה בכך שהכול מאתו יתברך יביאו אותנו לשמחה, שהרי כאשר תכניות שתכננו משתבשות, ואם ניקח על עצמנו את מלוא האחריות, אנו עלולים להישבר ולהתייאש. אולם אם נבין שהכול מהקב"ה, שהוא מסדר העניינים והכול מכוון מלמעלה – נאמין שהכול לטובתנו, נהיה רגועים יותר, והדבר יביא אותנו לשמחה גדולה.

רות חדרי

סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולתושב"ע

הפרשה פותחת בסיפור יוסף ואחיו היוצאים לרעות עם הצאן ויוסף נשאר עם אביו. יעקב מבקש מיוסף שילך לראות את שלום אחיו, אבל כשיוסף יוצא לדרך הוא תועה. לפתע הוא פוגש איש מסתורי ושואל אותו אם ראה את אחיו. "וימצאהו איש והנה תועה בשדה וישאלהו האיש לאמור מה תבקש" (בראשית לז, טו). האיש עוזר לו ויוסף מצליח למצוא את אחיו.

על פסוק זה דורש הרמב"ן,

יאמר כי הוא תועה בדרך ולא היה יודע אנה ילך, ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם. ויארץ הכתוב בזה, להגיד כי סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו. אבל הכול סבל לכבוד אביו, להודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר, כי זימן לו הקב"ה מרה דרך שלא מדעתו להביאו בידם. ולזה נתכוונו רבותינו באומרים כי האישים האלה הם מלאכים, שלא על חינם היה כל הסיפור הזה, להודיענו כי "עצת ה' היא תקום".

אומר לנו הרמב"ן שבעצם מן ההיגיון היה שיוסף יחזור לאביו לאחר שהסתבך בדרך ולא מצא את אחיו. ובכל זאת הוא ממשיך בעקבות פגישתו עם האיש המסביר לו היכן אחיו ואיך הוא יכול למצוא אותם. נראה שהקב"ה רצה שהדברים יתגלגלו כך שיוסף יגיע לאחיו, מה שיוביל בסופו של דבר לאחר השתלשלות אירועים לא קצרה לגלות עם ישראל במצרים.

כלומר שאת כל ההליכה של יוסף לאחיו, כנגד כל הסיכויים, הקב"ה גלגל על מנת לקיים את הנבואה שנאמרה לאברהם על גלות העם במצריים.

מכאן אנו לומדים תובנה חשובה מאוד לחיינו כאנשים מאמינים: אנו יכולים לתכנן תכניות, לבנות בניינים ולנסות לנהל את חיינו, אך בסופו של דבר ה' יתברך מנהל את העולם. אנו צריכים לזכור שהכול בידיים שלו, הכול נגזר

מחנכים באמונה

מחלוקת חינוכית אקטואלית: בין הרמב"ם לראב"ד

הרב יונה גודמן

מפורסמת תמיהתו של הרמב"ם: כיצד ייתכן שלנו יש בחירה חופשית אמתית ובו-זמנית הקב"ה יודע עתידות, כולל את בחירותינו (הלכות תשובה ה, ה)? הרי אם הוא כבר יודע כעת שמחר אבחר לעשות מעשה טוב, סימן שמחר לא תהיה לי בחירה חופשית אמתית בעניין. הרמב"ם מבאר שאין אנו יכולים להבין את דרך התנהלותו של הקב"ה. כלומר אצל הקב"ה יש ידיעה מוחלטת של העתיד ועם זאת לנו יש בחירה חופשית מלאה. איך אפשר להבין זאת? עלינו פשוט לדעת כי "אין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו" (שם).

מי שנרתע מדבריו של הרמב"ם ורואה בהם סכנה הוא הראב"ד¹, שכתב ביחס לדברי הרמב"ם הללו: "לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלת קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה. וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה" (הלכות תשובה, שם).

מסתבר כי קיימת ביניהם מחלוקת חינוכית עקרונית וחשובה. לדעת הראב"ד אסור לערער על האמונה התמימה של התלמידים באמצעות שאלות שאין למורה תשובה בהירה עליהן. לשון אחר, לכל שאלה אמונית צריכה להיות תשובה מוכנה מראש ומובנת לנשאל. נראה כי דבריו של הרמב"ם מלמדים אותנו לא לפחד או להירתע משאלות אמוניות, אף אם אין לנו עליהן תשובה. יתרה מזאת, אם השאלה קיימת – ראוי להעלותה מיזמתנו, ובכך לחנך את תלמידינו להיות נאמנים לאמת.

ואתם, מה דעתכם? מה היתרון ומה החיסרון של כל גישה? האם קיימת דרך משלבת? כיצד תנהגו בעצמכם?

¹ רבי אברהם בן דוד, ד' אלפים התפ"ה עד תתקנ"ט, 1125–1198.